

INTRODUCERE

Sângele nu face zgomot¹

Uriașa amploare a violențelor sexuale

Scrierea acestei cărți mi s-a părut o necesitate. Totuși, am amânat-o de mai multe ori, lăsând-o deoparte și reluând-o, deși mă chinuia zi și noapte. Uneori eram paralizat, incapabil să continui să înșir cuvintele care descriau toate suferințele trăite. De „pacienții” mei, dar și de mine.

Și eu, la rândul meu, am fost supus în copilărie unor violențe sexuale grave. Cum să vorbesc despre ele? Puțini sunt psihanaliztii care și-au dezvăluit în scrierile lor cea mai profundă intimitate... și totuși, nu mă vedeam evocând subiectul și omițând propria-mi istorie. Puteam oare să o povestesc luând distanța aceea indispensabilă? Și cum să evoc deopotrivă violențele suferite de ceilalți, pacienții mei, fără să-i rănesc și să-i trădez, chiar dacă aveam acordul lor?

Mă încerca un soi de teamă permanentă, chinuitoare, ca și cum aș fi stat pe un butoi cu praf de pușcă. Puteam să spun to-

¹ Fraza îi aparține lui Jeanne, o fetiță de trei ani pe care am tratat-o, care avea fobia măștilor și al cărei străbunic matern fusese condamnat pentru relații incestuoase cu cele două fiice ale sale. Ea evocă în coșmarurile ei o mască care o lovește și o îmbrățișează.

tul? Cum vor reacționa anumite persoane? Cum să evit ca un termen, opinie sau observație să fie greșit interpretate?

În anii din urmă au apărut o serie de mișcări colective care și-au propus să scoată la lumină violențele sexuale. Primele denunțuri – mișcarea #MeToo – se refereau mai curând la cele comise în cadrul social; unele romane și mărturii personale s-au concentrat pe alte violențe, implicând și mai mult intimitatea victimelor, ca și cum trebuia să se pornească de la general pentru a se ajunge la particular: violențele celor apropiați, prin cartea *Le consentement*², apoi incestul, cu *La familia grande*³... și, evident, și alte lucrări la fel de răscolitoare au continuat să caute adevărul⁴.

Toate aceste mărturii fundamentale și extrem de necesare vor contribui la schimbarea moravurilor noastre. Totuși, pentru o transformare masivă a practicilor societății în care trăim, important e ca, dincolo de mărturii, să poți da un sens acestor violențe, să le înțelegi mecanismele și efectele. Ce se întâmplă cu victimele? Cum ajungi să fii torționar?

Se poate descrie indescriptibilul?

Nu doar pentru că ai suferit tot ce poate fi mai abject din partea altor oameni, ci pentru că faptele de acest fel sunt greu de conceput și de relatat, fiind întotdeauna niște experiențe emoționale. Enunțarea lor, oricât de fidelă și de exactă, nu poate reda niciodată infernul celor trăite, victimelor fiindu-le întotdeauna

² Vanessa Springora, *Le consentement*, Paris, Grasset, 2020.

³ Camille Kouchner, *La familia grande*, Paris, Seuil, 2021.

⁴ Mă refer aici la ceea ce se petrece de la valul #MeToo și până în prezent. Anterior, au apărut și alte cărți curajoase despre acest subiect, cea mai renumită fiind *L'inceste*, de Christine Angot, dar nu au beneficiat toate de relele mediatice și de promovarea pe rețelele de socializare actuale.

greu să împărtășească aceste senzații particulare, care sunt numai ale lor și care poate vor fi greu de înțeles de către ceilalți.

Am fost violat mai multe luni, între cinci și șase ani, într-un internat, de doi adulți; am fost abuzat, pe la vârsta de trei sau patru ani, de o persoană pe care nu mi-o mai amintesc; am cunoscut incestul fratelui meu mai mare o parte din copilărie. Am enunțat violențele în ordinea în care le-am analizat de-a lungul terapiilor mele.

Scriu deci despre acest subiect deoarece îl cunosc prin spiritul și corpul meu. Prin suferința unei vieți întregi.

Adult fiind, uitasem de aceste violențe sexuale, cu excepția incestului comis de fratele meu mai mare, amintirile mele conștiente începând doar de la opt ani. Primii doisprezece ani de psihanaliză nu mi-au redat memoria, ci mai curând m-au închis într-un statut de victimă inconștientă. Mi-am apreciat realmente psihanalistul, iar felul în care s-a purtat cu mine acest om, astăzi decedat, m-a ajutat în numeroase privințe, dar nu și în aceasta. Am apelat la alte mijloace ca să reușesc să îmi regăsesc parțial trecutul. Dat fiind că memoria globală revenea în vise, a trebuit să reconstitui ceea ce mi se întâmplase în copilărie de-a lungul a aproape douăzeci de ani de coșmaruri săptămânale. Nici măcar după trei decenii de eforturi psihanalitice personale nu povestesc aceste lucruri cu ușurătate.

Mi-am expus deja parțial povestea într-una dintre cărțile mele, dar la persoana a treia. Nu că m-aș fi temut să vorbesc despre ea. O fac de mult timp în conferințele și în stagiile mele de formare. Nu mă tem de această dezvăluire, cel puțin conștient. Primul motiv al disimulării conștiente în spatele unui caz anonim a fost că pe atunci aveam ideea naivă de-a transmite un mesaj terapeuților și mai ales psihanalizatorilor astfel încât teoria

freudiană a fantasmei – negarea implicită a abuzurilor sexuale – să poată fi revizuită. Cunosând mediul psihanalitic și având în vedere remarcile care îmi fuseseră adresate, credeam că se va spune ceva de genul: „Omul ăsta a fost abuzat și violat, deci insistă întruna asupra subiectului. A ajuns maniac, săracul.” Totuși, mi-am făcut griji degeaba, fiindcă nu a existat niciun comentariu referitor la cele evocate de mine. Era mai bine să se ignore ceea ce conținea implicit o reconsiderare a psihanalizei decât să fie combătută și să i se facă publicitate. Al doilea motiv, mai inconștient, a fost că în acest procedeu literar, care m-a făcut să îmi prezint cazul ca pe al unui pacient de-al meu, mă ascundeam după subterfugiul persoanei a treia din cauza rușinii și a culpabilității, preferând în orice caz să dispar, crezând că sunt mai convingător. Însă probabil că voiam să dispar pur și simplu, ca și cum viața și memoria mea furată în copilărie trebuiau să rămână așa pentru totdeauna.

Dar vremurile s-au schimbat, atât pentru victime, cât și pentru mine. Una dintre primele soluții pentru vindecarea unei persoane agresate sexual este tocmai să nu îi fie rușine și mai ales să scape de rușinea inițială. Eram un copil, o victimă. Acum pot să vorbesc cu fruntea sus despre aceste violențe.

Am decis, așadar, să îmi relatez cazul, mai cuprinzător și la persoana întâi, printre diversele exemple din această carte și chiar ca un fir conducător. E povestea mea, dar și a pacienților și pacienților care m-au consultat, cu permisiunea lor, firește. Nu atât experiența mea dureroasă m-a determinat să scriu cartea de față – aș fi preferat să nu mă expun într-atât –, ci mai curând persoanele pe care le-am tratat și le tratez și care m-au făcut să descopăr amploarea fenomenului. Poate că printr-o înțelegere mai bună a mecanismelor și a efectelor sale și în inten-

ția de-a le preîntâmpina, așa putea face ca nenumărați copii, adolescenți și adulți să nu mai aibă de suferit niciodată de acest flagel, așa cum am suferit eu și atâția alții.

Curioasă observație: din momentul în care mi-am recăpătat memoria, pacienții mei mi-au dezvăluit rând pe rând că fuseseră abuzați și violați, ca și cum până atunci treceau sub tăcere sau chiar își înghețau amintirile, solidari cu închisoarea mea interioară, ca și cum așteptau inconștient să fiu eu însumi eliberat înainte de-a se confesa și ei. Această responsabilitate a terapeutului dă de gândit. Procesul de eliberare a capacității de a vorbi despre violențele sexuale se poate extinde la nivelul întregii societăți; în momentul când se răspândește în media, ea se manifestă și în cabinetele psihanalizatorilor. Asta îmi spun colegii mei terapeuți, cei pe care îi supervizez și alții.

Astfel, aproape toți adulții care vin la consultație au suferit violențe sexuale, iar uneori mi-au trebuit zece ani ca să îi înțeleg, având în vedere că majoritatea erau amnezici; un caz din două de copii este legat de abuzurile sexuale suferite de părinți, bunici sau de rude și mai îndepărtate; acești copii, cărora nu li s-a întâmplat nimic, au simptome legate de traumele părinților sau ale înaintașilor. Când fac supervizări, particulare sau în spitalele publice ori în structurile instituționale, când conduc grupe de formare sau stagii, majoritatea cazurilor sunt legate de acest fenomen de o amploare nebănuită! Toate acestea confirmă urgența de-a pătrunde în acest teritoriu complex și periculos al violențelor sexuale, pentru a le înțelege, pentru a le decela mecanismele perverse și pentru a le putea pune în sfârșit capăt.

Este un subiect major al existenței mele, al meseriei mele de psihanalist, dar și al societății noastre. E în desfășurare o revoluție a moravurilor, în discursuri și în idei. În cele din urmă, este

vorba și despre un puternic cutremur pentru psihologie și mai ales pentru psihanaliză. Susțin în continuare psihanaliza pentru ceea ce mi-a putut aduce, mie și altora, dar nu vreau să mai garantez o poziție trecută și din păcate atât de des prezentă, a cărei lipsă de claritate nu mai poate fi apărută astăzi. Punând timp de aproape un secol accentul teoretic pe noțiunea de fantasmă, s-au comis daune uneori ireparabile.

Altă dificultate e că aceste violențe sexuale generează întotdeauna altă violență, sub o formă diferită, îngreunând foarte mult dezbaterile implicite. Înțeleg respectiva violență și o cunosc cu trup și suflet; e provocată întotdeauna de rănilor celor implicați. Tăcerea provoacă suferință, dar și vorbirea, iar cuvintele pot deveni un cuțit cu două tăișuri.

Am fost agresat pe rețelele sociale fiindcă foloseam termenul de „abuz” în loc de „viol” și fiindcă afirmam că copiii aveau o sexualitate. Sau fiindcă îndrăzneam să spun că agresorii sexuali își „formatau” într-un fel victimele, care trăiau ulterior o formă de satisfacție pe seama lor. În privința acestei ultime afirmații, ea nu este decât ceea ce constat în terapiile pe care le desfășor și care creează o mare dificultate printre atâtea altele: un copil abuzat învață comportamente sexuale pe care, din nefericire, va avea tendința să le reproducă ulterior. Copil, adolescent sau adult, el poate căuta inconștient repetarea abuzurilor. Un fel de sindrom Stockholm cu un agresor interiorizat.

Nu pot separa agresiunile suferite în adolescență sau la vârsta adultă de ceea ce constituie originea lor: copilăria. Violențele sexuale prind rădăcini în incesturile din sânul familiei, crezută fundamental al tuturor celorlalte. Înțeleg că unii preferă să stigmatizeze exclusiv bărbații și sexualitatea lor în general, dar, înclăștat în această luptă, deși justificată și indispensabilă, poți

uita că totul începe cel mai frecvent în tăcerea, amnezia și secretul familial. Numeroase acte nu ar fi putut avea loc fără complicitatea conștientă sau inconștientă a unora și a altora, bărbați sau femei. Acest domeniu este atât de complex...

Pentru utilizarea termenului de „abuz”, mi s-a atras atenția – destul de brutal, așa cum sunt uneori intervențiile pe rețelele sociale – că trebuia să renunț definitiv la el și să nu mai utilizez decât cuvântul „viol”. Cunosc parțial miza privind penalizarea violențelor sexuale, legată și de nerecunoașterea prejudiciilor suferite de victime. Dar deocamdată termenul „abuz” rezumă mai bine fenomenul la care asist și despre care îmi vorbesc persoanele care vin la consultație. Cuvântul „viol” implică penetrarea și violența fizică. Or, în majoritatea cazurilor, viclenia prevalează asupra violenței vizibile și este un abus fiindcă poziția de autoritate nu utilizează neapărat o brutalitate fizică, abuzul putând avea loc prin seducție sau înșelătorie, care are la bază o amenințare latentă, surdă, tacită, dar uneori impalpabilă. Aceste violențe sexuale survin adesea într-un context vag, neclar: gesturi și atitudini deplasate, transgresive din copilărie, dar cu consecințe foarte grave. Pe deasupra, multe abuzuri precoce nu au fost comise cu penetrare și nu întotdeauna deliberat.

Diferitele moduri de agresiune constituie întotdeauna o violență, dar utilizarea exclusivă a termenului „viol” face ca „opinia publică” (care are o pondere importantă) să considere că problema se referă, de exemplu, doar la femeile violate la vârsta adultă, de unul sau mai mulți necunoscuți, într-un loc puțin probabil. Or, la fel ca în cazul crimelor de omucidere, majoritatea crimelor sexuale sunt comise de apropiați, de persoane cunoscute. În cazul incesturilor, extrem de răspândite, seducția însoțită cu dragostea filială perpetuează violențele.

Pe deasupra, un număr incalculabil de agresiuni sexuale implică copiii mici. Incalculabile, deoarece, în această privință, statisticile nu mai funcționează: în cazurile de abuz asupra copiilor mai mici de cinci sau șase ani, care apar foarte frecvent în cursul terapiilor pe care le fac cu adulții de acum, toți sunt practic afectați de amnezia infantilă naturală asociată cu amnezia traumatică⁵. Să sperăm că noile tendințe vor alunga într-un trecut arhaic aceste crime ascunse din prima copilărie.

Am decis să nu folosesc sistematic cuvântul „viol” ca să redau această multitudine de abuzuri care au trecut neobservate de către anturaj și care au fost cel mai adesea uitate de victime; unii au fost prada unor perversi foarte organizați, iar alții, ai unor adulți copleșiți de senzualitatea infantilă naturală, care este foarte puternică începând de la vârsta de trei ani. Un copil aflat într-o eventuală căutare sexuală, ca și cum ar încerca să o trăiască, vrea, de fapt, să aibă informații și în niciun caz sexualitate, moment în care adultul trebuie să îi transmită legile noastre umane, îndeosebi cea a interdicției incestului și a raporturilor sexuale între copii și adulți, dar și între copii⁶. Copilul așteaptă răspunsuri umanizante când e confruntat cu emoția sa sexuală precoce, precum și cu pulsiunile sale agresive. Ambele trebuie puse sub incidența legii. O comunicare bună îl construiește co-

⁵ Vezi despre acest subiect: Dominique Sigaud, *Peau d'âne et l'ogre. Viols et incestes sur mineurs en France*, Paris, Albin Michel, 2021.

⁶ Aud frecvent expresia „a te pipăi”, care e totuna cu banalizarea actelor abuzive dintre copii, existând tendința să fie introdusă în aceeași categorie cu descoperirea sexualității și inițierea: pentru un copil, un an de decalaj față de un altul este deja enorm și pretinsa inițiere dintre copii nu mai este, de fapt, decât o violență sexuală propriu-zisă, reprezentând o repetare a altora, comise în această generație sau în cea de dinainte.

rect, îl ferește de violențele sexuale, făcându-l un viitor om împlinit, liber; în schimb, mesajul perversilor, prin gesturi, tăcere sau cuvinte, pe lângă traumă, condamnă victima la o închisoare interioară fizică și psihică, din care nu va ieși mai târziu decât cu mari eforturi, dacă va mai ieși. Este un fel de dublă suferință: agresiunea însăși și consecințele ei pe viață pentru persoana respectivă, apoi efortul îndelungat, costisitor și dificil de a se „vindeca” – atunci când se poate – de efectele dezastruoase rezultate și, în sfârșit, toată reconstrucția pe care o implică acest lucru. Cum să redevii – sau să devii – un om încrezător în sine, care se iubește și se respectă?

Apariția încă recentă a percepției violențelor sexuale a luat-o înaintea vocabularului, ca și cum nerecunoașterea ancestrală a problemei a dus la absența cuvintelor. Cuvintele utilizate sunt încă insuficient de clare. Termenii de viol sau de penetrare nu sunt suficienți, deoarece atingerile, actele de voyerism, de exhibiționism și altele din sânul familiei au efecte cu atât mai devastatoare cu cât sunt comise de timpuriu în copilărie. Un corp atins fără penetrare fizică suferă o intruziune, fiind penetrat psihic, cu toate consecințele implicate, deoarece corpul nu se limitează la interior și la exterior. Voi folosi, așadar, adesea expresia „abuzuri sexuale” – cu regret – așteptând ca vocabularul și uzanța să găsească cuvântul adecvat care să poată îngloba atât noțiunea de viol, cât și pe cea de viclenie, de înșelătorie, de păcăleală sau chiar apariția termenilor care să redea întocmai violența în cazul absenței penetrării. Astfel, termenul „atingere”, deși utilizat juridic, înseamnă de obicei – și din nefericire – „mângâiere ușoară”! La fel, „abuz” implică „exces”, ca și cum problema nu ar fi însăși natura acestei sexualități, ci excesul ei. Se vede toată ambiguitatea vocabularului curent, care nu este

adesea decât oglindirea negării comune care a dăinuit până la apariția recentă a mișcărilor colective salvatoare împotriva violențelor sexuale și a incestului.

Noțiunea de consimțământ este și ea în centrul dezbaterii. Copilul (sau adolescentul) consimte efectiv, fiindcă nu are de ales, ca agresiunea să fie comisă cu viclenie, persuasiune sau violență. El se supune – nu li se spune mereu copiilor să asculte de adulți? El se teme, dar poate că este și atras, curios chiar. Când agresiunea vine din partea unui părinte sau a cuiva apropiat, el o iubește pe acea persoană sau își dă seama că ceilalți membri ai familiei o iubesc. Odată ce a consimțit, el este „formatat”⁷ și va consimți adesea, fără voia sa, în copilărie, adolescență și la maturitate. În cazul unora, în mod repetat. A învățat deci să consimtă. Cum să invoci consimțământul unui copil, al unui adolescent și apoi al unui adult pus în situația în care un refuz ar echivala, de exemplu, cu pierderea dragostei sau a protecției celor apropiați, iar mai târziu, la nivel social, cu pierderea serviciului sau a carierei sale? În cazul incestului, deși uneori amenințarea impune tăcerea și acceptarea, în joc este practic dragostea. Suntem efectiv în domeniul abuzului. Sándor Ferenczi, unul din discipolii lui Freud, descria acest fenomen în *Confusion de langue entre les adultes et l'enfant*⁸. Copilul cere dragoste, iar adultul răspunde prin pasiune, în opinia lui Ferenczi; cu alte cuvinte, adultul răspunde sexual unei cereri de dragoste infantile.

⁷ Reiau aici noțiunea de formare a victimei, deja expusă în lucrarea esențială și fundamentală a lui Muriel Salmona, *Le livre noir des violences sexuelles*, Malakoff, Dunod, 2019, p. 121.

⁸ Sándor Ferenczi, *Confusion de langue entre les adultes et l'enfant* (1932), tradusă de echipa de la Coq Héron, cu o prefață de Gisèle Harrus-Révidi, Paris, Payot, col. „Petite Bibliothèque Payot”, 2004.

Pe măsură ce descopeream amploarea fenomenului, mi-am mai pus o întrebare la care nu aveam un răspuns clar: de ce violențele sexuale au atâta importanță? Oamenii pot suferi de abandon, de maltratare fizică, psihică și de atâtea alte lucruri. De ce aceste violențe sunt atât de devastatoare? Am cunoscut indivizi bătuți cu regularitate în copilărie care nu prezentau simptomele redutabile ale celor ce fuseseră „atingși“, fie și numai o dată. Primul meu răspuns – îl voi dezvolta negreșit, dar mai sunt, desigur, și altele – este că aceste abuzuri și violuri periclitează forța vitală din profunzimea ființei, implicată în relațiile dintre oameni, bazată pe dorința fundamentală de-a se bucura, de-a trăi liberi față de ceilalți.

În cazul incestului, el închide victima într-un conflict insolubil între dragoste și ură față de agresorul ei. Această violență capturează deci și alienează lucrul cel mai prețios pentru un om: libertatea lui absolută, aflată în corelație cu plăcerea sa, cu nevoia de dragoste și de sexualitate, care îi este întru totul personală. Psihanaliza a teoretizat această problemă a dorinței oamenilor, dar ce se întâmplă cu ea când este confruntată cu trauma sexuală?

Violențele sexuale periclitează principiul de existență al ființei. În consecință, ele generează o angoasă incomensurabilă a morții și o compulsie suicidală frecventă care uneori, din păcate, se materializează. Ea îi alienează capacitatea sentimentală și sexuală, într-un mod inextricabil în cazul incestului.

În ciuda acestui context atât de dificil, aș vrea ca lectura paginilor următoare să ducă la o atitudine senină și pozitivă care să permită o viziune optimistă și să schimbe situația astfel încât toate acestea să nu se mai repete.

I-am cerut psihologului Inès Gauthier să fie coautoarea acestei cărți, scriind partea a doua. A făcut o terapie remarcabilă și

indispensabilă cu cei ce comit aceste agresiuni și care, indiferent ce au făcut sau fac, rămân niște ființe care, atunci când se poate, trebuie ascultate și ajutate. Doar tratând și înțelegând cum funcționează celălalt versant al umanului, versantul pervers, va putea societatea noastră să limiteze deopotrivă propagarea acestui flagel. Nu trebuie totuși să confundăm obiectivul: nu omul, ca gen, trebuie acuzat, ci mai curând secolele de dominație masculină, reflectare a unei inumanități arhaice la care ar trebui acum să renunțăm. E interesant că eu, care sunt bărbat, pot vorbi în numele victimelor, majoritar feminine, și că Inès, care e femeie, încearcă să ne facă să înțelegem ce se întâmplă cu torționarii, majoritar masculini.

Această inversare a rolurilor corespunde unei atenuări (dezirabile) a raporturilor conflictuale violente dintre bărbați și femei care, în opinia mea, nu sunt decât consecința dezastruoasă a istoriei trecute și actuale a acestei dominații masculine. Îmi imaginez și sunt convins că tot mai mulți bărbați doresc să înceteze aceste violențe la adresa femeilor, din care nu obțin, la urma urmei, decât niște limitări ale propriei lor împliniri și o suferință personală. La fel, e probabil că femeile nu vor putea decât să beneficieze de noile relații care se schițează cu bărbații și care trebuie, cu siguranță, reinventate după toate aceste secole dezastruoase aflate sub semnul violenței pe care au suferit-o.

Zilnic, pe rețelele de socializare apar public noi cazuri, însoțite de valuri de indignare și dezlănțuiri. Justețe și justiție: fiecare caz ne mai apropie puțin de o umanitate care lipsea. Până atunci, victimele sufereau în tăcere și în singurătatea lor, ascunzându-se cu rușine și pudoare. De-acum înainte, nu se mai poate face cale întoarsă.

În primul rând, voi începe cu povestea mea...